

ROSA LUXEMBURG A TŐKEFELHALMOZÁS C. MUNKÁJÁBAN MARX TÁRSADALMI ÚJRATERMELÉSI ELMÉLETÉRE TETT MEGJEGYZÉSEINK ELEMZÉSE

Marx Károly termékeny munkásságának egyik legjelentősebb megvalósítása társadalmi újratermelési elmélete. E lángeszű meglátását szinte egyaránt értéklik mind a marxista, mind pedig a más betájolású közgazdászok. Mégis, akadt egy marxista közgazdász, aki megkísérelte bíráltnak alávetni ezt az elméletet; Marxnak ez a kritikusa Rosa Luxemburg személyében jelentkezett.

Rosa Luxemburg egyengetni akarta a marxizmus további kiteljesedésének útját, s úgy vélte, ennek egyedüli módja az, hogy a marxizmust is bírálóan közelíti meg, akárcsak a többi világnézetet. Megítélése szerint az újratermelés elmélete Marx egész szellemi tárházának legsebezhetőbb pontja, mivel élete alkonyán fogalmazta meg. Rosa Luxemburg nyíltan kétségbe vonta Marx tételének helytállóságát, és széles körű vitát indított erről a kérdésről.

Rosa Luxemburg talán meg sem értette Marx társadalmi újratermelési elméletének lényegét, mivel a valóságot kereste benne, reális képét a társadalmi újratermelés folyamatának abban a társadalomban, amelyben megbontották a társadalmi újratermelés alaparányait. Nem fogta fel, hogy Marx eszményi helyzetre alkalmazta sémáit, ahogyan a társadalmi újratermelésnek végbe kellene mennie, hogy ne legyenek válságok. Rosa Luxemburg azzal sem volt tisztában, hogy Marxnak absztrakcióhoz kellett folyamodnia, hogy megalkothassa társadalmi újratermelési elméletét.

Mivel az utóbbi időben ismét sokat írnak és beszélnek a társadalmi újratermelés marxi sémájának „sebezhetőségéről”, érdekes témának kínálkozott, hogy figyelmet szenteljünk egyik bírálójának. Célunk nem az, hogy mindenáron megvédjük Marx újratermelési elméletét, hanem hogy tárgyilagosan megvizsgáljuk a bíráló észrevételeket, s ha megítélésünk szerint indokoltak, elfogadjuk őket, ha pedig nem helytállóak, megkíséreljük ezt bebizonyítani.

Marx újratermelési elméletét boncolgatva Rosa Luxemburg az egyszerű újratermelés sémáját elemzi, s első komoly kifogása az, hogy a társadalmi össztermelés két osztályra tagozódik (I. osztály a termelési eszközök termelése, II. osztály a fogyasztási cikkek termelése).

Mint ismeretes, Marx az egyszerű újratermelés sémáját így állította fel:

I. $4000c + 1000v + 1000 m = 6000$ (termelési eszközök)

II. $2000c + 500v + 500 m = 3000$ (fogyasztási cikkek)

Marx az aranytermelést a társadalmi újratermelés I. osztályába sorolta, tehát abba a kategóriába, amely a termelési eszközök termelését öleli fel. Rosa Luxemburg ehhez hozzáfűzi: „Ez csak annyiban helyes, amennyiben az aranytermelést fémtermelésnek tekintjük, azaz ipari anyagnak (ékszer, fogtömés stb.). Az arany mint pénz nem fém, hanem az absztrakt társadalmi munka megtestesítője, s ebben a megjelenési formájában nem tekinthető sem termelési eszköznek, sem pedig fogyasztási cikknek. Egyébként is, elég egy pillantást vetni magára az újratermelési sémára, hogy kiderüljön: mennyi bajt okozna, ha a csereeszközöket összetévesztenénk a termelési eszközökkel.”¹

Erre a megjegyzésre olyképpen válaszolhatunk, hogy némileg felcseréljük Rosa Luxemburg szavait: ez csak annyiban helyes, amennyiben az aranytermelést pénztermelésnek tekintjük. Rosa Luxemburg észrevétele csak akkor helytálló, ha az aranyon pénzt értünk. Az arany azonban nemcsak pénz, hanem áru is, méghozzá különleges áru, amely az általános egyenérték szetepét tölti be. Mi azonban Rosa Luxemburg fejtegetését az aranyról mint pénzről a termelése szempontjából vizsgáljuk, mert úgy véljük, hogy semmilyen megjegyzést sem tett az aranyról mint termelési eszköznek termelésére.

Rosa Luxemburg azzal folytatja elemzését, hogy bevezeti a III. osztályt is, illetve az arany (pénz) termelésének osztályát, s módosítja Marx újratermelési sémáját:

I. $4000c + 1000v + 1000m = 6000$ termelési eszközökben

II. $2000c + 500v + 500m = 3000$ fogyasztási cikkekben

III. $20c + 5 v + 5m = 30$ pénzeszközökben

Rosa Luxemburg ezzel a sémával akarta szemléltetni annak lehetetlenségét, hogy azonos mértékben menjen végbe a csereművelet, és ebből kifolyólag az újratermelési folyamat, mert a termelési eszközökből az össz-szükséglet 6020 (az I. osztályban 4000, a II. osztályban 2000 és a III. osztályban 20), a termelés az I. osztályban pedig 6000. Ugyanez vonatkozik a fogyasztási cikkek termelésére, mivel a társadalom szüksége 3010 (az I. osztályban 2000, a II. osztályban 1000 és a III. osztályban 10), a II. osztályban a termelés pedig 3000.

Ha így van, akkor egészében megdől Marx társadalmi újratermelési elmélete, mert az egyszerű újratermelés folyamatának lehetetlenülése maga után vonja a bővített újratermelés Marx adta magyarázatának felborulását is, mivel a bővített társadalmi újratermelés marxi sémája az egyszerű újratermelés sémáján alapul.

Rosa Luxemburg azonban mégsem végzett alapos elemzést, mert nem vette tekintetbe a pénz egyik funkcióját, a pénzkincset, jóllehet Marx éppen ezzel világította meg a kérdést, de hadd mondja el ezt ő maga: „Tegyük fel, hogy egy fonalgyáros 5v-t fizetett munkásainak, s ezek ennek fejében – az értéktöbbletet figyelmen kívül hagyva – 5 értékű fonalterméket adnak neki; a munkások 5-ért vásárolnak IIc-től, ez utóbbi 5 pénzért fonalat vásárol az I. osztálytól, s ílymódon az 5v pénzben visszatér a fonalgyárosokhoz. Az imént feltételezett esetben viszont Ia (így jelöljük az aranytermelőt) 5v-t előlegez munkásainak olyan pénzben, amely már korábban a forgalomhoz tartozott; ezek a pénzt létfenntartási cikkekre költik; de az 5-ből csak 2 tér vissza a II. osztálytól Ia-hoz. Ia azonban éppúgy megkezdheti ismét az újratermelési folyamatot, mint a fonalgyáros, mert a munkásai 5 értéket termeltek neki aranyban, ebből 2-t eladott, 3 aranyban van meg nála, tehát csak érmévé kell verni vagy bankjegyekké átváltoztatni, hogy közvetlenül, a II. osztály minden további közvetítése nélkül, egész változó tőkéje ismét pénzformában legyen meg nála. De már az évi újratermelésnek ennél az első folyamatnál változás következett be a valóban nagy, potenciálisan a forgalomhoz tartozó pénztömegében. Feltételeztük, hogy IIc mint anyagot megvett 2v (Ia)-t, 3-at pedig mint a változó tőke pénzformáját Ia ad ki a II. osztályon belül ismét. Az új aranytermelés által szolgáltatott aranytömegből tehát 3 a II. osztálynál maradt és nem áramlott vissza az I. osztályhoz. A feltevés szerint a II. osztály kielégítette aranyanyagszükségletét. A 3 nála maradt, mint aranykincs. Mivel ez a 3 arany nem lehet eleme a II. osztály állandó tőkéjének, s mivel a II. osztály már eleve rendelkezett elegendő pénztőkével a munkaerő megvásárlására; mivel továbbá ennek a pótlólagos 3a-nak semmi funkciója sincs a IIc-n belül, amelynek egy részére kicserélték – a kopási elem kivételével (csupán arra szolgálhatna, hogy a kopási elemet pro tanto pótolja, ha IIc (1) kisebb, mint IIc (2), ami véletlen); másrészt pedig, éppen a kopási elem kivételével, az egész IIc árutermelet I (v+m) termelési eszközökre kell átváltani – ezért ezt a pénzt II c-ből teljesen át kell vinni II m-be, akár létfenntartási cikkekben, akár luxuscikkekben van meg az utóbbi, s vele szemben megfelelő áruértéket kell átvinni II m-ből II c-be. Eredmény: az értéktöbblet egy részét pénzkincsként raktározzák fel.”²

Marx e magyarázatát elemezve Rosa Luxemburg megjegyzi: „Marx most azzal a feladattal bízta meg a II. osztály tőkéseit, hogy a kapott 5

pénzért Ia-tól „aranyanyagot” vásároljanak, így tehát az arany a pénztermelésből átkerül az ipari termelésbe, amelynek a pénztermeléshez annyi köze van, mint a cipőkrémgyártáshoz; mivel azonban az Ia-tól átáramlott 5v-ből 3 még mindig a II. osztály tőkéseinél maradt, akik nem tudnak vele mit kezdeni, mert nem lehet eleme állandó tőkéjüknek, ezért ezt a pénzt – mint Marx állítja – kincsként raktározzák fel... Ez a felesleg – ki tudja miért – a tőkések *élelmezési* (aláhúzta T. A.) tételének rovására keletkezik, akiknek önmegtartóztatást, lemondást kellene gyakorolniuk, de korántsem azért, hogy bővítsék saját értéktöbblet-termelésüket, hanem hogy elegendő létfenntartási eszköz maradjon az aranytermelő munkások számára.”³

Teljesen helytálló Rosa Luxemburg állításának első része, miszerint az aranyak mint pénznek termelése semmilyen összefüggésben sincs az aranyak mint termelési eszköznek termelésével, s ha különválasztjuk az aranyak mint pénznek termelését, akkor nem lehet megújítani az egyszerű újratemelést, tekintet nélkül arra, hogy az aranyat kincsként raktározzuk-e fel, vagy sem.

Induljunk ki Rosa Luxemburg sémájából:

$$\text{I. } 4000c + 1000v + 1000m = 6000$$

$$\text{II. } 2000c + 500v + 500m = 3000$$

$$\text{III. } 20c + 5v + 5m = 30$$

és elemezzük a csere folyamatát.⁴

Ha az I. és a II. osztályban nem raktározódik fel pénzkincs akkor kettőjük között végbemegy a csere, s mindkettő megújítja termelési eszközeit, és realizálódik a II. osztály termelése, de ebben az esetben az aranytermelők nem újthatják meg állandó tőkéjüket, s fogyasztási cikkekben sem elégíthetik ki szükségleteiket, azaz nem ismételtetik meg az egyszerű újratemelést.

Ha azonban pénzkincs halmozódik fel, ami lehetővé teszi a III. osztály termelésének realizálását, akkor – jóllehet elegendő pénzeszköz áll rendelkezésre – nem újthatók meg a termelési eszközök, mert ezek iránt a kereslet 6020, a kínálat meg 6000. Ha ugyanis az I. osztály 20-ért vásárol aranyat, akkor a III. osztály megújítja termelési eszközeit, ellenben az történik hogy vagy az I. osztály nem újítja meg mind a 4000c-t, hanem csak 3980c-t, vagy pedig a II. osztály 2000c helyett 1980c-t vehet, mivel a piacon nincs több termelési eszköz. A II. osztály értékesíthetné egész termelését, azaz 3000-t, mert termékei iránt a kereslet 3020. Úgy tekinthetjük, hogy ebben az esetben a fogyasztási cikkek kereslete ki van elégítve, mert mindhárom osztály munkásai 1505 értékegységben igényelnek fogyasztási cikkek, a tőkések meg az értéktöbblet egy részét kincsként felhalmozhatják, és 1495-tel kielégíthetik a fogyasztási cikkekből való szükségletüket. Most áll az, amit az előbb megállapítottunk: jóllehet a

II. osztály termelői pénzzel rendelkeznek, 2000c helyett csak 1980c-t tudnak megújítani, ha az I. osztály megújította termelési eszközeit. A következtetés tehát az, hogy a III. osztály (aranytermelés) létrehozása lehetetlenné teszi az egyszerű újratemelés megújítását. Egy pillanatra úgy tűnik, mintha helyénvaló volna Rosa Luxemburg másik állítása is.

Ezt a megállapítást mégsem fogadhatjuk el. Ha ugyanis Rosa Luxemburg bevezeti a III. osztályt, akkor az I. és a II. osztályban nem hagyhatja meg ugyanazokat az arányokat. Megítélésünk szerint Marx nem azért állította fel sémáját, hogy megmutassa, miként megy végbe a valóságban a társadalmi újratemelés folyamata, hanem azt akarta szemléltetni, hogyan teremthető meg az egyensúly a társadalmi újratemelésben. Ezért figyelembe kell vennünk az *arányokat*, amelyek lehetővé teszik a társadalmi újratemelés *zavartalan* folyamatát, s úgy véljük, az egyensúly fennáll, ha az I. és a II. osztály elegendő eszközt termel, hogy kielégítse a társadalmi szükségleteket, így hát az aranytermelők követelményeit is. Ha bevezetjük a III. osztályt, akkor a séma nem maradhat ugyanaz, mint a két osztály létezésének esetében.⁵ Véleményünk szerint az alábbi séma megfelel céljának:

$$\text{I. } 4000c + 1000v + 1000m = 6000$$

$$\text{II. } 1500c + 375v + 375m = 2250$$

$$\text{III. } 500c + 125v + 125m = 750$$

A sémában alapvető feltevés az, hogy minden osztály értéktöbbletének 50 százalékát pénzként felhalmozza, illetve Marx szavaival élve, kincsként felraktározza. Ez azt jelenti, hogy az I. osztály 500, a II. osztály 187,5, a III. osztály pedig 62,5 értékegységet vált át aranyá.

Ebből a feltevésből kiindulva bebizonyítjuk, hogy helyreállt az egyensúly az újratemelés folyamatában, azaz megújítható az egyszerű újratemelés. Tudniillik a termelési eszközökből a szükséglet 2250 (az I. osztályban $1000v + 500m$, a II. osztályban $375v + 187,5m$ és a III. osztályban $125v + 62,5m$), a II. osztály pedig éppen ennyit termelt, végül az aranyból a szükséglet 750 (az I. osztályban 500, a II. osztályban 187,5 a II. osztályban pedig 62,5), mint amennyi a III. osztály termelése is.

Az osztályok közötti csere tehát így alakulna: 1) Az I. osztály 1500 értékű (a munkások 1000, a tőkések 500) fogyasztási cikket vásárol a II. osztályból. 2) A II. osztály ugyanezért az összegért termelési eszközöket vásárol az I. osztálytól.

3) Az I. osztály 500 értékű aranyat vásárol a III. osztálytól.

4) A III. osztály 500 értékű termelési eszközt vásárol az I. osztálytól.

5) A III. osztály 185,5 értékű (a munkások 125, a tőkések 62,5) fogyasztási cikket vásárol a II. osztálytól.

6) A II. osztály 187,5 értékű aranyat vásárol a III. osztálytól.

7) Marad még 4000 az I. osztályban és 562,5 a II. osztályban, de ez maguknak az osztályoknak a keretében realizálódik, azaz nem cserélik ki egymás között.

Íme, az átváltás osztályonként:

AZ I. OSZTÁLY REALIZÁLÁSA

Realizálva a II. osztályban	1500 (2)
Realizálva a III. osztályban	500 (4)
Realizálva az I. osztály keretében	4000 (7)
	<hr/>
	6000

A II. OSZTÁLY REALIZÁLÁSA

Realizálva az I. osztályban	1500 (1)
Realizálva a III. osztályban	187,5 (5)
Realizálva a II. osztály keretében	562,5 (7)
	<hr/>
Összforgalom = össztermelés	2250,0

A III. OSZTÁLY REALIZÁLÁSA

Realizálva az I. osztályban	500 (3)
Realizálva a II. osztályban	187,5 (6)
Realizálva a III. osztály keretében	62,5 (7)
	<hr/>
Összforgalom = össztermelés	750,0

Leszögezzük még azt a tényt, hogy az I. osztályban 500, a II. osztályban 187,5, a III. osztályban pedig 62,5 maradt aranyban, ami pénzként halmozódott fel, s nem változtatható át anyaggá, mert hiányzanak a pótlólagos eszközök a termelésre és a fogyasztásra. Ezzel bebizonyítottuk, hogy az egyszerű újratermelés végbemehet abban az esetben is, ha az aranytermelést külön osztályba soroljuk, jobban mondva kimutattuk, mi kell ahhoz, hogy ezek között a feltételek között is végbemenjen az egyszerű újratermelés.

Amennyiben a pénzként felhalmozott arany anyaggá változhat át, ezt az I. osztály teheti meg, olyképpen, ahogyan azt Marx leírja a bővített újratermelés elemzésében, egyelőre azonban az egyszerű újratermelésnél maradunk.

Rosa Luxemburnak azt rójuk fel, hogy amikor felfedte Marx magyarázatának fogyatékoságait, nem vett magának fáradságot, hogy olyan sémát alakítson ki, amely megteremti az osztályok piaci egyensúlyát az egyszerű újratermelés körülményei között.

Rosa Luxemburg megjegyzéseit vizsgálva nem kerülhettük el a kérdést: vajon azért támadt-e az ötlete, hogy bírálja Marx újratermelési elméletét,

mert kétségbe vonta helytállóságát, vagy az ő idejében a helyzet olyanira megváltozott, hogy szükségszerűen ellenőriznie kellett Marx elméletét?

Úgy hiszem, Rosa Luxemburg megérezte, hogy valami megváltozott éppen a pénz tekintetében, és hogy az egyszerű újratermelés valóban nem Marx sémája szerint megy végbe, ugyanakkor azonban az a véleményem, hogy Rosa Luxemburg az újratermelés marxi sémáját nem annak a marxi meglátásnak a fényében bírálta el, miszerint a pénz arany, az arany azonban nem pénz.

Mi Rosa Luxemburg megjegyzéseit azok között a körülmények között vizsgáltuk, amikor a pénz arany volt, és bebizonyítottuk, hogy Rosa Luxemburnak igaza volt, amikor úgy vélekedett, hogy az aranytermelést külön osztályba kell sorolni, ami szerintem nem lehet ok Marx társadalmi újratermelési elméletének tagadására.

Megkísérjük, hogy Marx újratermelési elméletét megvizsgáljuk az aranyvaluta és a papírpénz érvényességének körülményei között.

Legelőbb felvetjük a kérdést, vajon az arany pénz gyanánt szerepel-e ma is?

Ha megvizsgáljuk, hogy egy adott ország határain belül milyen fizetési eszközök használatosak, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy az arany nem tölti be ezt a szerepet, sőt a világon mindenütt megszüntették a papírpénz aranyfedezetét. Ebben a vonatkozásban tehát az arany nem tekinthető pénznek.

Ha pedig a nemzetközi elszámolásokat vesszük szemügyre, arra a megállapításra jutunk, hogy devizákban bonyolódnak le, de az arany is fizetési eszközként szerepelhet, ha érmét vernek belőle, illetve ha valutáért értékesítik. Eszerint a következtetés az, hogy az arany közvetlenül betöltheti a pénz funkcióját.

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy az új viszonyok között meg kell-e maradni az aranytermelési osztálynak. Igenlő választ kell adnunk. Ezt az osztályt mindaddig meg kell tartani amíg az arany akár képletesen is pénzként szerepel. A következő kérdés az, hogy Marx újratermelési elmélete módosul-e a papírpénz érvényességének körülményeiben? Szerintünk formálisan nem történik változás, hisz nem szükséges új osztályt felállítani a papírpénz számára, mert valójában nem is árusítják. A papírpénz termelői (a jegybankok) költségeiket az értéktöbbletből fedezik, akárcsak a közoktatás, közművelődés stb.

Lényegi kérdés az, hogy a forgalomba hozott pénzmennyiség hogyan befolyásolja a társadalmi termelés anyagi megújításának folyamatát, s hogy az osztályok kölcsönös arányai megváltoznak-e.

Úgy véljük, hogy semmilyen lényeges változásra sem kerül sor, ha a forgalomba hozott pénznek megvan az árufedezete. A probléma azonban

nem olyan egyszerű, mert kérdés, hogy mi történik abban az esetben, ha új vagy pótlólagos pénzmennyiséget bocsátanak ki, amelynek nincs árufedezete? Ez elkerülhetetlenül maga után vonja a már előállított áru drágulását. Ha minden áru áremelkedése egyidőben következik be, akkor semmilyen aránytalanság sem bolygatja meg a termelési eszközök anyagi megújítását. Meg kell azonban jegyezni, hogy a valóságban ez soha sincs így, mert az árak különböző mértékben emelkednek. Ennek következményeként aztán a társadalmi újratermelés folyamatában aránytalanság jelentkezik, s feltehetően infláció is.

A végkövetkeztetés tehát az lehetne, hogy a papírpénz érvényességének körülményei között megbomlanak a társadalmi újratermelés arányai, s ezért Marx elmélete sem fogadható el. Marx azonban elméletében elhatárolta magát ettől az eshetőségtől, mivelhogy a társadalmi újratermeléssel kapcsolatos egyik feltevése: az árak változatlansága, azaz állandósága. Nem tudhatjuk, hogy Marx a társadalmi újratermelést elemezve azért épített erre a megszorításra, mert szem előtt tartotta ezt a problémát vagy pedig egyszerűen mellőzte, a tények azonban amellett szólnak, hogy tudatában volt annak, milyen következményekkel járna az árak egyenetlen emelkedése. Másrészt Marx nem volt azon a véleményen, hogy a forgalomba hozott pénzmennyiség determinálja az árakat, hanem ennek ellenkezőjét vallotta. Állítását elfogadhatjuk azzal a módosítással, hogy az említett probléma valószínűleg nem jelentkezne, ha az árak határoznák meg a pénzmennyiséget. Újabb kérdésként felvetődik azonban, hogy a jegybankok (legalább a tervgazdaságban) pontosan megállapíthatják-e, hogy mekkora pénzmennyiséget kell forgalomba hozni?

Szerintünk ez lehetetlen, legalábbis rövid időszakra, az arányok állandó megbontásával azonban meg lehet teremteni az egyensúlyt, akár egy pillanatra is. Tehát bizonyos egyensúlyeltolódás szükséges, hogy helyreálljon az egyensúly.

Megjegyzések a bővített újratermelés elméletére

Marx bővített újratermelési sémáját elemezve Rosa Luxemburg igen helyesen megállapította, hogy az I. osztály feltételezi a II. osztály bővítését (felhalmozását): „Hogy egyáltalán felhalmozni lehessen, a II. osztálynak minduntalan annyival növelnie kell állandó tőkéjét, amennyit az I. osztály befektet, először az értéktöbblet elfogyasztott részének pótlólagos növelésére, másodsor a változó tőke gyarapítására.⁶ Meg kell jegyeznünk, arra a következtetésre jutottunk, hogy az értéktöbblet felhalmozási rátája mindkét osztályban egyforma, ha az értéktöbblet szerves összetétele és rátája is ugyanaz, amit számtanilag bebizonyíthatunk. Rosa Luxemburg

a bővített újratermelés törvényszerűségeit tanulmányozva több sémát is megvizsgált, mi azonban csak egy sémával szemléltetjük valahány megállapításunkat. Induljunk ki a társadalmi újratermelés alábbi sémájából:

$$\text{I. } 4400c + 1100v + 1100m = 6600$$

$$\text{II. } 1600c + 800v + 800m = 3200$$

$$9800$$

Tegyük fel, hogy az év végén az I. osztály – a tőke szerves összetételének változatlan értékviszonyai mellett – 50 százalék értéktöbbletet halmoz fel. Ebben az esetben a következő sémát kapjuk (tefa = a tőkések egyéni fogyasztási alapja):

$$\text{I. } 4400c + 1100v + 550 \text{ tefa}$$

$$440c_1 + 110v_1$$

$$4840c + 1210v + 550 \text{ tefa} = 6600$$

Az I. osztályban való felhalmozás után a II. osztály az újratermelésre csak a következő értékben biztosíthat tőkét: $1100 \text{ Iv} + 10v_1 + 550 \text{ tefa} = 1760$

Így hát a II. osztály 1760 értékű termelési eszközt vásárolhat, vagyis a II c-ben 160-t felhalmozhat.

$$\text{II. } 1600c + 800v + 560 \text{ tefa}$$

$$160c_1 + 80v_1$$

$$1760c + 880v + 560 \text{ tefa} = 3200$$

Eszerint a második évben a társadalmi újratermelés sémája így alakul:

$$\text{I. } 4840c + 1210v + 1210m = 7260$$

$$\text{II. } 1760c + 880v + 880m = 3520$$

$$10780$$

A második év végén az I. osztályban ismét 50 százalék értéktöbbletet halmozunk fel

$$\text{I. } 4840c + 1210v + 605 \text{ tefa}$$

$$484c_1 + 121v_1$$

$$5324c + 1331v + 605 \text{ tefa} = 7260$$

$$\text{II. } 1760c + 880v + 616 \text{ tefa}$$

$$176c_1 + 88v_1$$

$$1936c + 968v + 616 \text{ tefa} = 3520$$

A harmadik évben a séma így alakul:

$$\text{I. } 5324c + 1331v + 1331m = 7986$$

$$\text{II. } 1936c + 968v + 968m = 3872$$

$$11 \ 858$$

Ha az I. osztályban továbbra is 50 százalék értéktöbbletet halmozunk fel, akkor az újratermelés a következőképpen megy végbe:

$$\text{I. } 5324c + 1331v + 665,5 \text{ tefa}$$

$$532,4c_1 + 133,1v_1$$

$$5856,4c + 1464,1v + 665,5 \text{ tefa} = 7986$$

$$\text{II. } 1936c + 968v + 677,6 \text{ tefa}$$

$$193,6c_1 + 96,8v_1$$

$$2129,6c + 1064,8v + 677,6 \text{ tefa} = 3872$$

A negyedik évben a séma:

$$\text{I. } 5856,4c + 1464,1v + 1464,1m = 8784,6$$

$$\text{II. } 2129,6c + 1064,8v + 1064,8m = 4249,2$$

$$13\ 033,8$$

és továbbá:

$$\text{I. } 5856,4c + 1464,1v + 732,05 \text{ tefa}$$

$$585,64c_1 + 146,41v_1$$

$$6442,04c + 1610m, 51v + 732,05 \text{ tefa} = 8784,6$$

$$\text{II. } 2129,6c + 1064,8v + 745,36 \text{ tefa}$$

$$212,96c_1 + 106,48v_1$$

$$2342,56c + 1171,28v + 745,36 \text{ tefa} = 4249,2$$

Az ötödik évben:

$$\text{I. } 6442,04c + 1610,51v + 1610,51m = 9663,06$$

$$\text{II. } 2342,56c + 1171,28v + 1171,28m = 4685,12$$

$$14\ 348,18$$

Rosa Luxemburg a bővített újratermelési sémáját elemezve megállapítja, hogy a termelés növelése megköveteli a fizetőképes kereslet emelkedését is, majd megjegyzi: „Marx sémája szerint a folyamat az első osztálynál, a termelési eszközök temelésénél kezdődik. Kinek kellene a megsokszorozott termelési eszközök? A séma válasza: a II. osztálynak, hogy több létfenntartási terméket állíthasson elő. S vajon kinek van szüksége a több létfenntartási termékre? A séma válasza: éppen az I. osztálynak, mert most több munkást foglalkoztat. Szemmel láthatólag körben forgunk. Több fogyasztási cikket termelni azért, hogy több munkást lehessen eltartani, és több termelési eszközt előállítani csupán azért, hogy a több munkást foglalkoztatni lehessen – ez a tőkésék számára képtelenség.”⁷

Rosa Luxemburg elemzését a munkásosztálynál kezdi, s indokoltan állapítja meg: nem azért termelnek annyit, hogy a munkásosztályt ellássák, ellenkezőleg, a munkások azért tarthatják fenn magukat, mert „munkaerejük a kereslet adott körülményei között megtermékenyülhet.”⁸ Eszerint a tőkés termelés kiindulópontja nem a munkások száma és szükséglete. A fizetőképes kereslettel foglalkozva Rosa Luxemburg tovább kutatja a lehetséges fogyasztókat. Vizsgálódása kiterjed a nem

termelő lakosság kategóriájára (az orvosokra, ügyvédekre, alkalmazottakra, papaságra, hadseregre), s helyesen állapítja meg, hogy ezeket a kategóriákat a tőkésék tartják el, kivételesen a munkások is, tehát nem növelhetik a fizetőképes keresletet.

Magunk is megkérdezzük, kinek kell a bővített újratermelés? A lehetséges válaszok egyike Marxtól ered, melyet Rosa Luxemburg is megemlít. Ugyanakkor azt sugalmazza, hogy körben forgunk. Ez igaz, de ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy elsődleges a fizetőképes kereslet, amelyet a társadalmi újratermelés sémájának ki kell mutatnia, akkor gyorsan rájövünk, hogy a kereslet determinált, s önmagától nem változik, hanem csak abban az esetben, ha emelkedik a foglalkoztatottak száma, és növeli a fizetőképes keresletet. Ez csak úgy érhető el, ha mindenképpen felhalmozást végzünk a termelés bővítésére, méghozzá éppen az I. osztályban, mert enélkül a II. osztály aligha termelhet többet. A II. osztály csak újabb termelési eszközökkel növelheti termelését, míg az I. osztály számára elegendő az új munkaerő is, amelyből a tőkés felhalmozás törvényszerűsége alapján mindig elegendő a kínálat. Ez egyben válasz Rosa Luxemburnak arra a kérdésére is, hogy miért éppen az I. osztály határozza meg a termelés bővítését. Egyébként a szocialista országok gyakorlata megerősítette e megállapításunkat, mert éppen az I. osztály termelésének fokozásával a szocialista országok igen rövid idő alatt kifejlesztették termelőerőiket. Nyilvánvaló, hogy Rosa Luxemburg sokkal nehezebben juthatott erre a következtetésre, tekintettel arra, hogy jóval korábban élt, és a társadalmi folyamatokat előre kellett látnia, mi meg csak leírjuk őket, miután végbementek.

Valószínűleg ez is egyik oka annak, hogy Rosa Luxemburg abban a meggyőződésben élt, miszerint a szocialista országok elsődlegesen a fogyasztási cikkek termelését fejlesztik. A gyakorlat ennek ellenkezőjéről tanúskodik.

Kissé eltávolodtunk a szemügyre vett kérdéstől: kinek bővíteni a termelést? Megjegyeztük, hogy az egyik *lehetséges* válasz Marxtól ered. Mi történik azonban akkor, ha nincs elegendő munkaerő, ami egyébként egyes országokban már előfordul? Megveheti-e a meglévő munkaerő a pótlólag előállított termékeket? Szerintünk ez lehetetlen, még abban az esetben is, ha elvégzik a nemzeti jövedelem újraelosztását a munkások javára, mert a nemzeti jövedelem mérete adva van, és az újraelosztás nem növelheti a keresletet. Ha ezt lehetségesnek tartanánk, akkor Say elméletét képviselnénk, miszerint minden termelés létrehozza saját keresletét is, amit azonban a gyakorlat megcáfol. De akkor kinek termelnek? Erre később válaszolunk, miután elemeztük Rosa Luxemburg arra irányuló kísérletét, hogy megoldja ezt a problémát.

Ezzel foglalkozva Rosa Luxemburg kikövetkeztette, hogy az érték-

többletet azok a rétegek realizálhatják, amelyek nem termelnek tőkés módon. Alapul véve Marxnak azt az állítását, hogy a tőkés termelésnek munkás tartalékhadra van szüksége, Rosa Luxemburg megállapítja, hogy a lakosság természetes szaporodása nem biztosítja ezt a tartaléksereget, ezért a munkásokat az országok nem tőkés rétegeiből kell toborozni. Ez a tétel valójában azt jelenti, hogy alaptalan Marx absztrakciója az úgynevezett tiszta kapitalizmusról. Rosa Luxemburnak nincs igaza; jóllehet a problémát minden vonatkozásában feltárta, mégsem sikerült megoldania. Később még visszatérünk rá, és bebizonyítjuk, hogy a tőkés termelési mód munkás tartalékhadat is „termel”, ami éppen a tőkés felhalmozás következménye.

Amikor e tézisét kifejtette, Rosa Luxemburg egyszer sem tette fel a kérdést: mi történik abban az esetben, ha a tőkés rend jóval több országban lesz jelen, mint a nem tőkés rend, de mint nagy forradalmár valószínűleg fel sem tételezte, hogy a tőkés sokáig uralmon maradhatnak; egyébként is, miért keresett volna megoldást annak a rendszernek megmentésére, amely ellen harcolt.

Rosa Luxemburnak sehogyan sem sikerült megválaszolnia az általa minduntalan felvetett kérdést: kinek termelni? Véleményem szerint ezt a kérdést így kell megfogalmazni: mi a tőkés termelés célja? A profit. S hogyan növelhető? A termelés bővítésével, ami azonban növeli a kizsákmányoltak számát, illetve azok számát, akik a profitot létrehozzák.

Rosa Luxemburg elemzésében alapvető hibát vétett a tőkés termelés céljának meghatározásakor. A tőkés termelés célja nem a társadalmi szükségletek kielégítése, mint ő állítja, hanem a *profit*.

Az értéktöbblet alakulásának elemzése azonnal rávilágít a termelés bővítésének rendeltetésére.

ÉRTÉKTÖBBLET				
I. osztály			II. osztály	
Év	összeg	index	összeg	index
1.	1100	—	800	—
2.	1210	110	880	110
3.	1331	110	968	110
4.	1464,1	110	1064,8	110
5.	1610,51	110	1171,28	110

Mint a táblázatból látható, ha az értéktöbblet felhalmozási rátája 50, akkor az értéktöbblet évi növekedésének rátája 10.

Még csak az marad hátra, hogy megvizsgáljuk miként változik a tőkés egyéni fogyasztási alapja:

Év	I. osztály		II. osztály	
	összeg	index	összeg	index
1.	500	—	560	—
2.	606,5	110	616	110
3.	665,5	110	677,6	110
4.	732,05	110	745,36	110
5.	805,1	110	819,90	110

Eszerint a társadalmi újratermelés marxi sémája jól szemlélteti a tőkés termelési mód alapvető elvének, profitnak megvalósulását. A gazdasági túltermelési válságok szemléltetik a legjobban azt, hogy a tőkés társadalom kizárólagos célja a mind nagyobb profit megvalósítása. Úgy véljük, hogy a többtermelés problémája egyáltalán nem jelentkezne, ha a termelés csakis a társadalmi szükségletek kielégítését szolgálná. Természetesen a túlméretezett pénzkibocsátás miatt azért arányeltolódások jelentkezhetnének az osztályok között, mint azt egyébként már megállapítottuk.

Rosa Luxemburg következő megjegyzése a tőke szerves összetételére vonatkozik, amellyel a felhalmozás történik: „Legelőbb is a séma semmiképpen sem veszi tekintetbe a munkatermelékenység állandó növekedését, hanem a felhalmozás ellenére évről évre változatlanul megtartja a tőke szerves összetételét, illetve a termelési folyamatnak egyugyanazon műszaki alapját. Ez az eljárás magában véve teljesen megengedhető, ha egyszerűsíteni kell az elemzést. A mellőzött műszaki változásokkal, amelyek a tőkefelhalmozással egyidőben mennek végbe, és amelyek elválaszthatatlanok tőle, legalább utólag számolni kell, amikor a társadalmi össztermék és általános újratermelés realizálásának konkrét feltételeit vizsgáljuk. Ha figyelembe vesszük a munkatermelékenység emelkedését, akkor valójában a társadalmi össztermék – mind a termelési eszközök, mind pedig a fogyasztási cikkek termelése – még gyorsabb ütemben növekedik, mint az össztermék, ahogyan azt a séma mutatja.”⁹

Rosa Luxemburg tételének elemzésére a következő sémát alkalmazzuk:

$$\text{I. } 4400c + 1100v + 1100m = 6600$$

$$\text{II. } 1600c + 880v + 800m = 3200$$

$$9800$$

Tegyük fel, hogy az I. osztályban állandóan 50 százalék értéktöbblet halmozódik fel, a tőke szerves összetételének állandó növekedése mellett (5:1, 6:1, 7:1 és 8:1).

5:1

$$\begin{aligned} \text{I. } & 4400c + 1100v + 550 \text{ tefa} \\ & 458c_1 + 92v_1 \end{aligned}$$

$$4858c + 1192v + 550 \text{ tefa} = 6600$$

$$\begin{aligned} \text{II. } & 1600c + 800v + 630 \text{ tefa} \\ & 142c_1 + 28v_1 \end{aligned}$$

$$1742c + 828v + 630 \text{ tefa} = 3200$$

6:1

$$\text{I. } 4858c + 1192v + 1192m = 7242$$

$$\text{II. } 1742c + 828v + 828m = 3398$$

10 640

$$\begin{aligned} \text{I. } & 4858c + 1192v + 596 \text{ tefa} \\ & 511c_1 + 85v_1 \end{aligned}$$

$$5369c + 1277v + 596 \text{ tefa} = 7242$$

$$\begin{aligned} \text{II. } & 1742c + 828v + 675 \text{ tefa} \\ & 131c_1 + 22v_1 \end{aligned}$$

$$1873c + 850v + 675 \text{ tefa} = 3398$$

7:1

$$\text{I. } 5369c + 1277v + 1277m = 7923 ,$$

$$\text{II. } 1873c + 850v + 850m = 3573$$

11496

$$\begin{aligned} \text{I. } & 5369c + 1277v + 639 \text{ tefa} \\ & 559c_1 + 80v_1 \end{aligned}$$

$$5928c + 1357v + 639 \text{ tefa} = 7923$$

$$\begin{aligned} \text{II. } & 1873c + 850v + 709 \text{ tefa} \\ & 123c_1 + 18v_1 \end{aligned}$$

$$1996c + 868v + 709 \text{ tefa} = 3573$$

8:1

$$\text{I. } 5928c + 1357v + 1357m = 8642$$

$$\text{II. } 1996c + 868v + 868m = 3732$$

12 374

$$\begin{aligned} \text{I. } & 5928c + 1375v + 679 \text{ tefa} \\ & 604c_1 + 75v_1 \end{aligned}$$

$$6532c + 1432v + 679 \text{ tefa} = 8642$$

$$\begin{aligned} \text{II. } & 1996c + 868v + 739 \text{ tefa} \\ & 115c_1 + 14v_1 \end{aligned}$$

$$2111c + 882v + 739 \text{ tefa} = 3732$$

Ezzel a példával megmutattuk, hogy Rosa Luxemburnak igaza van. Az állandó tőke szemmel láthatóan gyarapodik, azaz fokozódik a munkatermelékenység is, de a tőke szerves összetételének mind ütemesebb növekedése miatt aránylag kevesebb jut a változó tőkére, s mivel ez a felhalmozás a valóság tükré, ezért maga a tőkés felhalmozás biztosítja a munkás tartaléksereget. A jelenkori eseményeket szemlélve felvetődik a kérdés, hogy a vietnami háború nem egyik megoldási módja-e az Amerikai Egyesült Államok munkanélküliségének.

Marx a tőkefelhalmozást nem vizsgálta a tőke szerves összetétele növekedésének vetületében, legalábbis ezt nem vezette végig az újratermelési sémában, de ha teljesen befejezte volna művét, feltehetően ugyanazokra a megállapításokra jutott volna, mint Rosa Luxemburg, akinek következtetései nem cáfolják meg Marxot, hanem a reális folyamatokat hozzáidomítják újratermelési elméletéhez.

Rosa Luxemburg az említett megjegyzésein kívül bebizonyította, hogy aránytalanság jelentkezik az osztályok között, ha a felhalmozással, a tőke szerves összetételével egyidőben az értéktöbbletráta is növekedik.

Ez az állítás helyes, szem előtt kell azonban tartani, hogy ha a fogyasztási cikkekből állandóan felesleg mutatkozik, akkor a tőke ebből az osztályból átáramlik az I. osztályba, s ha rövid időre is, de helyreáll az egyensúly.

Összegezés

Ebben az összegezésben megemlítettük úgyszólván az összes lényeges megjegyzéseket, amelyeket Rosa Luxemburg Marx társadalmi újratermelési elméletéhez fűzött. Ezért az összegezéskor nem szeretnénk megismételni a kifejtett álláspontokat.

Láthattuk, hogy Rosa Luxemburg legtöbb észrevétele, megítélésünk szerint, nem helytálló, s akkor sincs egészen igaza, amikor úgy vélekedik, hogy Marx nem munkálta ki teljesen társadalmi újratermelési elméletét.

Marx álláspontjait a gyakorlat igazolta, tekintet nélkül arra, hogy meglátásunk szerint tételesen nem ellenőrizhetők, mivel Marx igen gyakran élt az elvonatkoztatás módszerével, elsősorban társadalmi újratermelési elméletének felállításakor, ennek ellenére modellja zseniális ábrázolása a társadalmi újratermelés folyamatának, és rávezet bennünket arra, hogy mit kell tenni a gazdaság szilárd fejlődése érdekében, s különösen fontos a tervgazdaságra alapozott országok számára előrehaladásunk egyengetésében.

E munkánkban túlnyomórészt nem értettünk egyet Rosa Luxemburg álláspontjaival, ami azonban nem von le értékéből, nem csorbítja tudós és forradalmár mivoltát.

Rosa Luxemburg A tőkefelhalmozást abban a korszakban írta, amikor a marxizmust az a veszély fenyegette, hogy dogmává válik. Munkájával sikerült vitára serkenteni a marxistákat. Rosa Luxemburg ismételten bebizonyította, hogy mennyire elkötelezettje a marxizmusnak és általában a munkásosztálynak, hisz minden mulasztása ellenére arra törekedett, hogy a marxizmushoz bírálóan viszonyuljon, s tovább fejlessze, már amennyire ezt a körülmények megengedték.

Végül Rosa Luxemburg megállapította, hogy az újratermelési folyamat kiegyensúlyozatlanul megy végbe, ami helytálló, de ez nem bírálata Marx elméletének, mert ő az egyensúly állapotát mutatta be, amely létrejöhet – akárcsak egy pillanatra is.

Jegyzetek

1 Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala (A tőkefelhalmozás). Kultura. Beograd, 1955. 62. o.

2 Marx: A tőke. II. Budapest, 1953. 479—480. o.

3 Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala (A tőkefelhalmozás). 64.o.

4 Elemzésünkben figyelmen kívül hagyjuk a pénzforgalmat, mert úgy véljük, hogy erre nincs szükség, mivel meghatározott pénzüsszeg az egész csereműveletet működtetni tudja, persze, néhány körforgáson át, s mivel Marx is feltételezi, hogy a tőkéseknek bizonyos készpénzzel kell rendelkezniük, legalább a munkabérek erejéig.

5 A cikkírónak meg kellett változtatnia a III. osztály számértékeit, hogy az átváltás alakulását végigvezethesse, Rosa Luxemburg értéknagyságai ugyanis több tizedes törteteket adnának. Az új séma csak megkönnyíti a számtani műveletet, az újratermelési folyamat lényegén azonban nem változtat.

6 Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala ((A tőkefelhalmozás). 83.o.

7 Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala (A tőkefelhalmozás) 89.o.

8 Ugyanott. 90.o.

9 Idézett mű. 252.o.

Rezime

Analiza primedbi Roze Luksemburg u „Akumulaciji kapitala” na Marksovu teoriju društvene reprodukcije

U bogatom opusu Karla Marksa jedno od najznačajnijih mesta zauzima teorija društvene reprodukcije. Marksovu genijalnu ideju u ovoj oblasti skoro podjednako cene kako marksistički tako i mnogi ekono-

misti pravaca. Pa ipak, jedan marksistički ekonomista pokušao je da kritikuje tu teoriju, a taj kritičar se javio u liku Roze Luksemburg.

Želeći da pospesi dalji razvoj marksizma Roza Luksemburg je smatrala da to može učiniti jedino onda ako i marksizam shvata kritički, kao i svaki drugi pogled na svet. Po njenom shvatanju, teorija reprodukcije je najranjivije mesto u celokupnom Marksovom stvaralaštvu, jer ju je Marks koncipirao pri kraju svoga života. Iznoseći otvoreno svoje sumnje u realnost Marksovih stavova, Roza Luksemburg je pokrenula vrlo široku diskusiju o tom problemu.

U ovom radu spomenute su skoro sve najvažnije primedbe koje je Roza Luksemburg uputila Marksovoj teoriji društvene reprodukcije. U većini značajnijih primedbi i ova analiza dokazuje da nije bila u pravu.

Marksove stavove je verifikovala praksa bez obzira na to što smatramo da se oni numerički ne mogu proveriti jer je Marks, posebno u oblasti svoje teorije društvene reprodukcije, koristio veoma često metod apstrahovanja, ali njegov model, i pored toga, predstavlja genijalan prikaz toka društvene reprodukcije koji nas upućuje šta treba činiti da bi se privreda stabilno razvijala i predstavlja posebno značajan doprinos zemljama za planskom privredom za usmeravanje razvoja.

Ovaj rad ukazuje i na činjenicu da je Roza Luksemburg „Akumulaciju kapitala” pisala u doba kada je pretila opasnost da Marksizam preraste u dogmu. Ona je svojim radom uspela da uvuče Marksiste u rasprave. Roza Luksemburg je još jednom dokazala koliko je privržena marksizmu i radničkom pokretu uopšte, jer i pored propusta, trudila se da marksizam prima kritički i da ga dalje razvija, naravno koliko su joj to okolnosti dozvoljavale.

Резюме

Анализ примечаний Розы Люксембург на „Аккумуляции капитала” по теории общественной репродукции Карла Маркса

В богатом творчестве Карла Маркса важнейшее место занимает теория общественной репродукции. Гениальную идею Маркса одинаково оценивают как марксисты так и экономисты других направлений. И все же один из марксистических экономистов, Роза Люксембург попробовала критиковать эту теорию.

Чтобы ускорить дальнейшее развитие марксизма, по мнению Розы Люксембург, следует критически относиться не только к другим мировоззрениям а даже и к марксизму. По ее мнению в целом творчестве Маркса самым уязвимым местом является теория репродукции, так как эту теорию он разработал в конце своей жизни. Открыто вынося свои сомнения в реальность тезисов Маркса, Роза Люксембург открыла широкую дискуссию в связи с этими проблемами.

В этой статье упоминаются все важнейшие примечания Розы Люксембург касающиеся теории Маркса о общественно-экономической репродукции. Наше исследование доказывает, что Роза Люксембург в большинстве своих важнейших примечаний не была в праве.

Тезисы Маркса оправдала критика несмотря на то, что их нельзя доказать цифровыми данными, т.к. Маркс – особо в области теории общественной репродукции, – очень часто пользовался методом абстрагирования, но при том его теория представляет гениальную демонстрацию развития общественной репродукции, которая нам указывает путь к прочному развитию хозяйства, и способствует странам продолжающим плановое хозяйство с определенным развитием.

Эта статья указывает на то, что Роза Люксембург писала „Аккумуляцию капитала” в то время, когда марксизм был в опасности перерасти в догматизм. Она успела приволить марксистов к дискуссии своим трудом и еще раз доказала свою приверженность к марксизму и рабочему движению вообще, так как несмотря на упущения она стремилась относиться к марксизму критически, участвовать в его дальнейшем развитии с теми возможностями которые ей допускали обстоятельства.